

ЕКОНОМІКА

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 33:339.92(477)

МІСЦЕ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ: ПОТЕНЦІАЛ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Шаров Олександр Миколайович,
доктор економічних наук, професор

Автор на основі попереднього аналізу висловлює думку, що, враховуючи геополітичні та гео економічні фактори, Україна впевнено може претендувати на помітне місце в сучасній системі глобальної економіки, яке може бути зайняте завдяки трьом основним складовим стратегії її економічного розвитку. Йдеться про європейський вектор інтеграції до світової економіки, статус регіональної морської держави та наявність політично та економічно впливової української громади за кордоном. Втім, це вимагає не просто проголошення вказаних напрямків у якості пріоритетних, а політичної волі влади та консенсусної підтримки суспільства стосовно реальних зусиль щодо реалізації такої програми.

Ключові слова: глобалізація, цивілізація, інновації, інтеграція, морська держава, українська громада за кордоном.

Sharov Oleksandr

UKRAINE'S POSITION IN THE GLOBAL ECONOMIC SYSTEM: POTENTIAL AND PROSPECTS

The author, based on preliminary analysis, suggests that taking into consideration geopolitical and geo-economic factors Ukraine confidently could claims for a prominent position in the modern system of the global economy, which is characterized by three main components of the strategy of economic development, namely the European vector of integration into the world economy, regional Sea Power status and existence of politically and economically influential Ukrainian community abroad. However, this requires not just a declaration of these areas as a priority ones, but a political will of the establishment and public support consensus regarding real effort to implement such a program.

Keywords: globalization, civilization, innovation, Sea Power, Ukrainian community abroad.

Постановка проблеми

Питання вибору стратегічного напрямку розвитку Української держави привертало увагу дослідників з моменту її проголошення та навіть і в період, який передував цьому. Цілком логічно, що й автор у своїх попередніх публікаціях намагався висвітлити окремі елементи цієї проблеми, які поступово склалися в єдиний «назі», який можна розглядати як авторське бачення потенційного місця України в глобальній економіці.

Попри наявність численних документів стратегічного характеру – від президентської стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» до стратегії регіонального розвитку окремих областей і районів України, закиди та звинувачення щодо відсутності справжнього стратегічного бачення майбутнього розвитку України (як суспільно-політичного, так і економічного) залишаються досить поширеним явищем в експертному середовищі та на різних «політичних talk-show». З одного боку, це зумовлено загальним критичним настроєм, який вважається ефективним при організації «PR»-кампаній окремих політиків «популістського спрямування» та саморекламування експертів рівня «аналітичної попси», притаманного нашій (за геніальним передбаченням відомого німецького письменника Г. Гессе) «фейлетонній епосі». З іншого боку, слід визнати, що визначені в таких документах стратегічні цілі, на кшталт: «цивілізаційний вибір», «європейський шлях», «євроатлантична інтеграція» і навіть більш чіткі – «членство в ЄС» та «участь у НАТО», не мають достатнього з точки зору суспільства теоретичного обґрунтування. Чітке місце України на геополітичній та гео економічній мапі світу після досягнення бажаного членства залишається не з'ясованим, а перспективи інтеграції в глобальну економіку (як і саме відношення до глобалізації) – туманними. Зрештою сукупність цих аргументів дозволяє зрозуміти заяву Голови комітету Верховної Ради України у закордонних справах Ганни Гопко про відсутність в Україні зовнішньополітичної стратегії [1].

Метою статті є спроба з'ясувати місце України, яке вона реально здатна зайняти в сучасній системі глобальної економіки.

Українські вчені (політологи, філософи, економісти) давно вже звертають увагу на проблему стратегічного напрямку розвитку Україн-

ської держави, ставлячи сакраментальне запитання: «Камо грядеши, Україно?» (або «*Quo vadis, Ukraine?*» – залежно від своїх геополітичних уподобань). Причому цим питанням активно переймаються не тільки в нас, а й у Росії [2; 3] і в наших східноєвропейських сусідів [4], і в Європейському Союзі [5], і за океаном [6].

Вочевидь, «нинішні політичні реалії з дилемою “Схід” чи “Захід” не такі вже й “нинішні”. Вони були “суцї” щоразу, тільки-но Україна намагалася зробити або навіть здійснювала свій крок до незалежності» [7]. Втім, напередодні та в перший рік після проголошення незалежності України у 1991 р. домінуючою була націонал-патріотична впевненість у значному економічному потенціалі України, а звідси – й «шапкозакидацький» підхід до стратегії майбутнього розвитку, який вбачався загалом перспективним та безпроблемним. Таке «романтичне» бачення перспектив економіки незалежної України базувалося на даних поверхової статистики, згідно з якою економіка УРСР була ключовою ланкою загальносоюзної економіки, забезпечуючи не тільки власні потреби, але й «підготовуючи» інші республіки або т. зв. Центр. Підставою для таких висновків слугувало, наприклад, те, що в 1989 р. виробництво цукрового буряку в Україні становило 1000 кг на душу населення, тоді як у Франції – 415 кг, в Англії – 140 кг, а у США – взагалі «лише» 90 кг.

Виробляючи цукру вчетверо більше, ніж у США, ми якось не дуже замислювалися над тим, що не цим показником вимірюється здатність економіки забезпечити «солодке життя» для населення. Хизуючись аналогічно високими показниками видобутку та виробництва залізної руди, вугілля та металу, в ті роки мало хто усвідомлював, що попит на цукор (у зв'язку з його шкідливістю) падає, залізну руду промислово розвинені країни імпортують, головним чином, із своїх «сировинних придатків», а наші металовироби – низької якості та низького ступеня обробки. З огляду на це професор О. Савченко відзначає, що «існує стійкий міф про те, що Україна була найрозвиненішою республікою СРСР. Насправді, виходячи з об'єктивних даних, Україна тоді була якимось ізгоєм: культурним, освітнім, економічним» [8].

Насправді, як це зрозуміло сьогодні, «економічний розвиток України на кінець 80-х років характеризувався подальшим його погіршен-

ням. Так, середньорічні темпи зростання валового суспільного продукту за період з 1986 р. по 1990 р. порівняно з 1981–1985 рр. знизилися з 3,4 до 1,9 %; валового національного продукту – з 3,4 до 2,4 % відповідно; продукції промисловості – з 3,4 до 3 %» [9]. Осмислення справжнього стану справ, а також економічне падіння та гіперінфляція першої половини 1990-х років аж ніяк не сприяли розробці державної стратегії розвитку, яка була повністю підмінена на той час «тактикою виживання». Але питання про стратегію неминуче мало було поставлене на порядок денний.

«Уже в першій половині 90-х Україна відбулася як незалежна держава, придбавши, здавалося б, всі атрибути сучасних демократій: цілком демократичну Конституцію, поділ влади, багатопартійну систему, що включає опозиційні партії, загальне виборче право, регулярні змагальні вибори, переважання недержавних засобів масової інформації, вільне існування і діяльність громадських організацій. Більш того, Україна у 1994 році склала “іспит Гантінгтона”, який вважав, що говорити про сталу демократію можна лише в тому випадку, якщо в результаті виборів відбулася зміна влади. І цей “іспит” завжди здавався успішно», – пише відомий соціолог І. Бекешкіна [10]. Але справжнього стратегічного напрямку розвитку Україна ще не обрала. Відповідь на це питання для одних експертів впливала з упевненості, що сама незалежність була «отримана» якось знезапечно. «Дванадцять років тому, – пояснював політолог К. Бондаренко під час обговорення цієї проблеми в 2003 р., – Україна виникла досить цікавим способом: якщо говорити образно, затіяли справу під назвою “Україна”, проект “Україна”. При цьому відразу ж почали шукати капітального грантодавця і безпосередньо писати сам проект. Тобто спочатку “вплуталися в бійку”, а потім вже стали думати, як і чим це повинно завершитися» [11].

А ось інший учасник обговорення, політолог В. Малинкович вважає, що «українська незалежність – самодостатня цінність, тому що створити державу мріяли багато видатних українців протягом довгих століть». І справді, якщо підходити до української державності як до чийогось інвестиційного проекту (українських олігархів, яких не існувало на момент проголошення незалежності, або «мирової закулиси», для якої немає україномовного терміна, оскільки немає і її самої?), то годі й говорити про стратегічні цілі,

оскільки метою «проекту» можуть бути лише прибутки його «власників». Але зведення процесу державотворення, омріяного та политого кров'ю багатьох попередніх поколінь, до всього лише «проекту» може, на нашу думку, свідчити або про повне нерозуміння глибинних соціально-політичних процесів етногенезу, включно зі створенням національної держави, або про спробу «блюзнірського аналізу» тих, хто чомусь навіть не припускає думку про те, що, скажімо, Росія як держава також є чийось «проектом» (як, наприклад, А. Медведев – автор фільму «Проект Україна»).

У цьому сенсі приємним винятком можна назвати книгу А. Антонова-Овсєєнка, в якій він стверджує, що нинішній воєнний конфлікт на сході України став продовженням гострих суперечностей між Києвом і Москвою, які тліли сторіччями: у процесі «збирання земель» Росія неодноразово намагалася підпорядкувати своєму впливу сусідні території й особливо – територію України, мотивуючи це тим, що вона потрібна як буферна зона для захисту від нападів із Заходу. Відмінність минулих часів від нинішніх полягає, на думку автора, у тому, що раніше загрози Росії з боку Заходу були цілком реальними (що насправді теж дискусійне питання), а теперішні твердження про нові загрози з Заходу цілком надумані [12, с. 11]. (Але слово «проект» з назви роботи, на нашу думку, краще було б прибрати).

Як підкреслює ще один учасник згаданої вище дискусії, А. Марусов, перспектива бути «санітарним поясом» (незалежно від того, кого він повинен розділяти – демократичні чи тоталітарні держави) доволі сумна, і, щоб її уникнути, Україні доведеться маневрувати, а це вимагатиме високого дипломатичного мистецтва та згуртованості на рівні еліт. Однак маневрування – це теж лише тактика. А реальність дедалі гучніше вимагає не тільки тактики, але й стратегії політичних дій. Причому навіть стосовно цілей, які вважаються вже чітко зрозумілими, прийнятими і такими, що знаходяться по цей бік «горизонту прийняття рішень». Зокрема, йдеться про асоціацію з ЄС (а не про «членство», яке справді може розглядатися як «стратегічна мета»). Між тим, колишній представник ЄС в Україні Я. Томбінський не так давно заявляв: «Які цілі реформ в Україні? ЄС зацікавлений у сусідській країні, яка буде незалежною і здатною приймати власні рішення. Необхідно рухатися від короткочасних політичних рішень до *далекоглядної*

політичної стратегії (виділено нами. — *О.Ш.*), спрямованої на імplementацію угоди (про асоціацію) з ЄС» [13].

Проблема стратегічного вибору

Виникає попереднє питання про критерії, які визначають можливість здійснення державної стратегії. Як зауважує один із найкращих фахівців у галузі стратегічного планування, американський професор Р. Румельт, «стратегія — це ремесло з'ясувати, які цілі одночасно варто і можливо досягнуто» [14, с. 66]. Він же вважає, що стратегія, з точки зору її структури, — це ядро (*kernel*), яке складається з трьох частин: діагнозу (*diagnosis*), цілеспрямованої політики (*guiding policy*) та набору узгоджених дій (*coherent actions*) [14, с. 7]. Професійно поставлений діагноз указує на критичні елементи та напрями дій, які необхідно здійснити. Стратегічний діагноз відрізняється від комплексного аналізу тим, що він не просто пояснює суть проблем, але вказує на підхід до їхнього вирішення та дозволяє розробити «цілеспрямовану політику», спрямовану на досягнення відповідних завдань. Після чого настає час здійснення узгоджених дій. Отже, основна відмінність від аналізу сучасного стану глобальної економіки та стратегії її розвитку полягає у спрямованості на активне втручання в існуючу ситуацію.

Інакше кажучи, попередньою умовою здійснення **стратегії участі країни в глобальній економіці є можливість реально впливати на ендогенні та екзогенні фактори глобалізації**. «В умовах глобальної економічної кризи дія цих системних чинників багатократно посилюється, що створює ефект політичної біфуркації, внаслідок чого передбачити подальші траєкторії розвитку країни стає практично неможливим» [15]. Враховуючи існуючий геополітичний та геоекономічний розклад у сучасному світі, можна стверджувати, що реально розробляти, а головне — здійснювати стратегію свого розвитку в умовах глобальної економіки можуть тільки держави, які займають провідні політико-економічні позиції, зокрема входять (або за своїми параметрами — могли б входити) до таких об'єднань, як «Велика сімка» (G7) або «Група 20» (G20), ОЕСР, Європейський Союз тощо. Звісно, таке членство розглядається не як автоматичне «право» на здійснення

власної стратегії, а лише як характеристики, що підтверджують наявність достатнього політико-економічного потенціалу для здійснення власної стратегії. У більшості ж випадків це може свідчити про можливість здійснення лише **субстратегії — коротко- та середньотермінової тактики впливу на стратегію відповідних міжнародних груп та інтеграційних об'єднань**, що за сучасних умов також може розглядатися як важливий інструмент міжнародних відносин.

Однак і в такому випадку пріоритетність і координація національних та регіональних стратегій буде враховувати ті виклики, на які людство може відповісти лише як єдине ціле. До них данський філософ П. Кемп відносить, зокрема, проблеми фінансової глобалізації, міжкультурного співіснування та фізичної стійкості нашої планети (вичерпання природних ресурсів, зміни клімату тощо) [16, с. 144–145]. Детальніше ці аспекти розглянуто в його книзі «Громадянин світу» [17].

Нарешті, слід звернути увагу й на те, що національна стратегія — це певною мірою спосіб досягнення цілей та забезпечення довгострокових інтересів національної еліти, адже «реальне управління державою завжди спирається на функціонування різноманітних *елітарних альянсів і коаліцій*, які не мають прямих і однозначних кореляцій зі статусними позиціями керуючих. Інакше кажучи, *статусні особи не вичерпують силу впливу держави*, а конкретна архітектура еліт, які беруть участь у розробці стратегій, в основному формується відповідно до сформованого типу державності, політичної форми організації влади в конкретному суспільстві та існуючого в ньому реального балансу сил» [18, с. 103]. Тобто **можливості України щодо здійснення власної політико-економічної стратегії розвитку зумовлюються не тільки перспективами та шансами її подальшого розвитку й інтеграції до міжнародно значущих міжнародних організацій та об'єднань, а й успішним елітогенезом**.

Глобалізаційні виклики

Глобалізація — це процес всеохоплюючої універсалізації умов життєдіяльності людської спільноти у загальносвітовому масштабі на тлі небувалого спрощення локальної та трансконтинентальної комунікації. Це процес, який охоплює практично всі аспекти життя людства:

побутові, культурні, релігійні, екологічні, інформаційні, економічні, політичні тощо.

Глобалізація – природний, **об’єктивний процес** наростання глобальних (всеохоплюючих) проблем та спроб їхнього спільного вирішення міжнародною спільнотою. У цьому сенсі сучасна ситуація має дві основні відмінності від тієї, що існувала впродовж майже двох попередніх століть. По-перше, жодна держава нині не може впоратися з глобальними викликами самостійно, оскільки проблеми стали занадто складними та занадто багато гравців конкурують на міжнародній арені. По-друге, більшість націй наштовхнулися на подібні проблеми – від боротьби з пандемічними хворобами до боротьби з міжнародним тероризмом і почали усвідомлювати необхідність перетворення спільності інтересів на спільність дій. У результаті у держав виникли очевидні сильні стимули для спільних колективних дій і прийняття на себе певної частки відповідальності [19].

У царині економічних відносин глобалізація знаходить свій вияв у формуванні єдиного світового ринку, в межах якого не тільки відсутні штучні (адміністративні) перешкоди для вільного руху товарів (послуг), робочої сили та капіталу, а й відбувається стандартизація та універсалізація умов функціонування суб’єктів економічної діяльності у світовому масштабі.

Економічна глобалізація має нелінійний характер розвитку, причому йдеться про періодичні зміни не тільки швидкості, а й напрямків та тенденцій. Вона демонструє постійні (деколи досить різкі) зміни основних трендів та структури загальносвітової економічної системи. Показовими прикладами невизначеності наперед результатів економічної глобалізації останніми десятиліттями були такі події, як крах соціалістичної економічної моделі, стрімкий економічний стрибок «азійських тигрів», рішуче просування на «економічний Олімп» таких «нових економічних потуг», як Китай, Індія та Бразилія тощо. Не випадково навіть США, які після краху соціалістичної системи протягом певного часу одноосібно виконували функції світового лідера, змушені висловлювати сподівання, що такі «зростаючі» країни, як Бразилія, Китай, Індія, Індонезія, Мексика, Нігерія, Росія, Південна Африка і Туреччина, візьмуть на себе значно більшу відповідальність за вирішення проблем своїх регіонів, а також усієї міжнародної системи [20].

Періодичні кризи, характерні для системи ринкових економічних відносин, не скасовують і, як правило, **не гальмують розвитку глобалізаційного процесу, натомість суттєво впливають на положення окремих країн** та їхніх інтеграційних об’єднань у глобальній економіці. При цьому глобалізація не тільки не ослаблює, а, навпаки, посилює нерівномірність та загальну нестійкість розвитку.

У світі існують іще багато країн, де живе значна частка людства, які з різних причин не можуть пристосуватися до вимог глобалізації, внаслідок чого залишаються потенційними постачальниками сировини та дешевої робочої сили. Втім, ситуація не виглядає фатальною навіть для таких держав. Останніми роками розстановка сил на міжнародній арені змінилася, економічна активність почала переміщуватися в регіони, які раніше не були активно задіяні у світовому товарообороті. **Усе це надає Україні реальні шанси зайняти гідне місце в глобальній економічній системі.**

Перед Україною і надалі стоїть завдання: увійти до провідної «двадцятки» світу як сучасна держава з конкурентною економікою XXI ст. Таке завдання не належить до жанру політичної фантастики, а логічно випливає з аналізу сучасного етапу глобалізаційного процесу і відповідає не тільки існуючому суспільному та економічному потенціалу України, але й загальним інтересам світової спільноти.

Та хоч би як, Україна, як і кожна країна світу, повинна принаймні намагатися розробляти та здійснювати стратегічний план свого розвитку з урахуванням реально існуючих факторів та можливостей, у т. ч. своєї залежності від стратегії і тактики дій інших впливових акторів. Бо, говорячи словами вже згаданого вище Г. Гессе, «справжніми політиками нас не назвеш, у нас немає ніякої влади, однак і ми повинні рахуватися з тим світом, який нас потребує або нас терпить» [21, с. 156].

Залишаючись у межах дії екзогенних факторів глобалізації, мусимо визнати, що міжнародний поділ праці залишає Україні вибір подальшого «стратегічного напрямку» (з урахуванням висловлених вище обмежень) із таких варіантів:

1) концентрація власного виробництва на випуску **новітньої високотехнологічної продукції** (з винесенням за кордон виробництва традиційних галузей, над якими зберігається адміністративний контроль);

2) організація **видобування сировинних ресурсів** та їхньої первинної обробки;

3) здійснення масового виробництва товарів традиційних галузей на основі **використання відносно дешевої робочої сили та запозичених технологій**;

4) спроби забезпечити виробництво різноманітної продукції на основі політики **«безсистемного експорту» та імпортозаміщення** (крайніми проявами якого можуть бути спроби розбудови національної економіки на основі протекціонізму та автаркії).

Будьмо реалістами (тобто добре поінформованими оптимістами або історично освіченими песимістами): на сьогодні навряд чи доцільно говорити про шанси України посісти помітне місце серед високотехнологічних економік. Хоча певна ймовірність цього існує, про що свідчить новітня економічна історія хоча б стосовно Японії та деяких «південноазійських тигрів». Але факти свідчать, що досі, не маючи географічного (чи геофізичного) потенціалу, ми не змогли претендувати навіть на другий варіант, а не маючи (швидше за все) політичної волі – не змогли реалізувати й третій. Тому «стихія глобалізації» залишила нам четвертий варіант, варіант «невизначеності», який не можна визнати життєздатним для країни. Зокрема й тому, що **поступовий перехід до нового світового порядку не залишає економічно слабким країнам шансу на реальну незалежність**.

Маємо на увазі т. зв. «світовий порядок 2.0» [22], який передбачає заміну вестфальського принципу «відповідального суверенітету» на принцип «суверенної відповідальності» або навіть «суверенних обов'язків» (*sovereign obligations*), згідно з яким суверенні держави повинні мати не тільки права, але і зобов'язання перед іншими країнами. Ці зобов'язання охоплюють доволі широкий спектр проблем: від неконтрольованої міграції населення до боротьби з глобальним потеплінням, від відмивання брудних грошей до кіберзлочинності. І ми бачимо, як дедалі частіше і жорсткіше підходить світова спільнота (у всякому випадку, найбільш потужні країни) до тиску та прямого втручання у внутрішні справи тих країн, які неспроможні самостійно вирішувати свої «внутрішні проблеми», одночасно завдаючи клопоту іншим державам («подвійні проблеми», які англійською позначають терміном “*intermestic*”).

Негативна динаміка і без того низьких рейтингів в оцінках успішності боротьби з корупцією, підвищення конкурентоздатності, рівня соціального забезпечення тощо свідчать про те, що **Україна перебуває в зоні ризику опинитися серед «крихких країн»** [23], які потенційно можуть стати об'єктом зовнішнього управління. Хоча історія надає нам досить непогані шанси для подальшого економічного розвитку.

Питання цивілізаційного вибору

Після того як стало зрозуміло, що фукуямівського «кінця історії» не передбачається, її новітній етап, слідом за С. Гантінгтоном, «зіткнення» прийнято характеризувати як епоху «зіткнення цивілізацій». Насправді ж зіткнення цивілізацій відбувалося завжди з того моменту, тільки-но вони дізнавалися про існування одна одної, не говорячи вже про досягнення однією кордонів іншої. На нашу думку, це зумовлено самою сутністю цивілізацій, в основі якої лежить та або інша релігійна доктрина, оскільки, за висловом маркіза В. де Мірабо (батька відомого революціонера О. де Мірабо), «головною пружиною цивілізації» є релігія, адже саме «релігія беззаперечно є найпершим і найкориснішим гальмом для людства (...), вона наставляє нас і безперестанку нагадує нам про братерство, пом'якшує наші серця» [24, с. 149].

У цьому контексті хотілося б згадати умовний розподіл релігійних цивілізацій за ознакою встановлення пріоритетності у відносинах людини (духовного початку) та природи (матеріального життя). **Дхармічна**, або індуїстсько-буддистська (за всіх розбіжностей усередині такого конгломерату) цивілізація, надає перевагу людині, її духовному стану, подеколи відверто нехтуючи питаннями влаштування її земного життя. **Даоїстсько-конфуціанська** цивілізація, навпаки, зосереджується передусім на природі, вимагаючи, щоб людина пристосовувалася до «законів природи» (у т. ч. «природних» законів державної влади).

Свого часу відомий британський синолог Дж. Нідем (*J. Needham*) перейнявся питанням (яке отримало назву «парадокс Нідема»): «Як сталося, що Китай, який досяг таких успіхів за часів античності та середньовіччя, не взяв

участі в європейській науковій революції, яка ознаменувала появу сучасної науки» [25, с. 7]. А й справді, як так сталося, що папір, порох, паперові гроші, компас... були винайдені в Китаї, а як інструменти економічного розвитку були використані в Європі? Сам Дж. Нідем пояснює це тим, що «базові принципи мандаринату суперечили системі цінностей багатих торговців» [26, с. 197], тобто, по суті, системі цінностей ринкових відносин.

«Модель “світогляду” народів Східної Азії ґрунтується на парадигмі відносин між людиною і навколишнім середовищем, для якої не притаманний антропоцентризм європейського гуманізму. У цій світоглядній моделі домінує космоцентризм, близькість до природи, вбудованість у природне середовище, які змушують уникати протиставлення природного і штучного. Погляди мислителів Східної та Південно-Східної Азії на природу людського світогляду, якщо вийти за межі звичних західних запозичень, не схожі на канони західної філософської антропології та ідеали Французької революції, які створили підґрунтя для універсалістського концепту прав людини. Цілісна парадигма космоцентризму віддає перевагу насамперед природі, групі, спільноті, сусідству та взаємодопомозі, ніж індивідуальному “я”: для Незаходу не є притаманним універсальний метанаратив» [27, с. 185].

На базі обох підходів розвинулася ідея створення глобалізаційної моделі з власним пріоритетом – «індуїстського примату» (*hindutva* – हिन्दुत्व) або «китайської мрії» (*Zhōngguó mèng* – 中国梦). Обидва підходи, однак, видаються неповноцінними, оскільки ігнорують кумулятивний ефект поєднання людини та природи, духовного та матеріального. Таке поєднання більш властиве цивілізаціям, які базуються на *авраамічних* релігіях: іудаїзмі, ісламі та християнстві. Саме ці субцивілізації виявилися більш придатними (або більш підготовленими) до економічного розвитку, який, зрештою, забезпечив їм певні переваги в отриманні провідних місць у глобалізаційному процесі (насамперед, наприкінці ХІХ та ХХ ст.).

Неважко, однак, помітити, що у світі паралельно (взаємодіючи лише епізодично) розвивалися дві «економічні цивілізації» – західно-середземноморська (згодом – *європейська*) та східно-азійська (*китайська*). Після занепаду Римської імперії, коли над Європою навис морок «темних століть», світовим лідером залишився Китай (який, на відміну від Риму, зазнав нищівного

нападу варварів не тільки кількома століттями пізніше, а й зміг фактично демпфувати його за рахунок культурного поглинання загарбників). Втім, китайці не змогли (не захотіли) використати географічні можливості доступу до морських шляхів (заборона на морські подорожі після експедицій адмірала Чжен Хе) і тим самим дозволили європейцям уже в наступному, ХVІ ст., стати «піонерами глобалізації», що й визначило їхнє економічне лідерство на наступну половину тисячоліття. **І тільки зараз китайська цивілізація отримала шанс (але не гарантовану перспективу) відновити своє економічне лідерство в глобальній економіці і стати справжнім центром сили нарівні з європейським і північноамериканським (який, за своєю сутністю, є «дублікатом» Європи).**

Отже, аналіз ролі цивілізаційного вибору в подальшому розвитку націй і держав привів нас до таких висновків:

1. Цивілізаційні, світоглядні основи є базою національних стратегій розвитку, без урахування яких неможливо досягти успіху.
2. Втім, існують базові принципи, без дотримання яких також неможливо досягти успіху в економічному розвитку країни.
3. Співвідношення між «базисом» та «надбудовою» не є таким односпрямованим, як у концепції К. Маркса та Ф. Енгельса. У певному (і все зростаючому сенсі) можна говорити про те, що «базисом» є саме цивілізаційні, світоглядні (культурні, релігійні, ментальні тощо) основи суспільства, які значною мірою і визначають стан економічної надбудови.

У цьому контексті можна зазначити, що **цивілізаційне положення України забезпечує необхідну історичну та ментальну основу («менталію») для успішної інтеграції до глобальної економіки.** На нашу думку, саме таке розуміння впливу цивілізаційних основ на економічний розвиток суспільства повинне бути покладене в основу розробки національних стратегій розвитку, у т. ч. програми розвитку України.

Залишаючись у межах історичного дискурсу, слід зауважити, що найбільш яскравими прикладами такої програми (як за своєю сутністю та масштабами наближається до поняття «національна ідея») можна вважати реформи Петра I у Росії, створення держави США, революцію «младотурків» в Османській імперії, проекти модерні-

зації Японії в XIX і XX ст. тощо. Особливу актуальність здобували національні програми для країн, які долали важкі кризи, – швидке й ефективне відновлення ставало результатом реалізації амбіційних національних проектів. Наочним прикладом є «Новий курс» Ф. Рузвельта: реалізація цього специфічного антикризового проекту, власне, і створила сучасну економічну та інституційну модель Сполучених Штатів Америки.

Але слід зазначити, що в цих випадках програми не були оформлені у вигляді єдиного, комплексного плану заходів, а існували у вигляді стратегічного напрямку цілої низки програм і заходів, у т. ч. законодавчого характеру. Така форма зумовлювалася занадто масштабним характером змін, а також неможливістю однозначного визначення кінцевих цілей на початку їх здійснення. Водночас саме наявність такого загальновибраного стратегічного напрямку обумовлювала можливість розробки та підготовки окремих національних проектів, наочним прикладом яких може бути план ГОЕЛРО в Радянській Росії та план Маршалла (програма економічного відродження Європи після Другої світової війни). Одним із актуальних прикладів можна назвати також програму модернізації системи охорони здоров'я в США, яка базувалася на загальних принципах соціально-економічної політики адміністрації президента Б. Обама.

З іншого боку, не можна не бачити, що **геополітично Україна залишається «своєю серед чужих і чужою серед своїх».**

Політики й теоретики можуть скільки завгодно говорити про європейськість України і про нашу вірність європейським цінностям, але насправді європейською Україна відчуватиме себе (і, відповідно, такою її відчуватимуть інші європейські нації) тільки тоді, коли культурна еліта, а за нею – й широкі верстви населення, братимуть активну участь у європейському соціальному житті. Коли в наших засобах масової комунікації будуть обговорюватися не стільки російські, скільки європейські проблеми, а українська точка зору з європейських проблем буде присутня в західних масмедіа. Коли українські громадяни будуть постійно присутніми на вулицях європейських міст тільки не як *гастарбайтери*, а й як візитери різних ділових і культурних заходів.

Водночас можна голосно стверджувати, що як демократична держава ми не вписуємося в рамки «пострадянського світу», але поки ми будемо

тисячами ниток пов'язані в питаннях культури, релігії, звичаїв, історії, економіки та політики, ми все одно залишатимемося частиною цього «світу», хоч і таким собі *enfant terrible*.

Зрозуміло, що така «розтяжка» створюватиме постійний дисонанс в українській геополітиці. Виходом із цієї «різновекторності» може бути або справжня ментальна революція (але, як можна побачити на прикладі сучасної Туреччини, навіть «младотуркам» та Кемалю Ататюрку це, схоже, не вдалося), або пошук компромісу та шлях м'якої конвергенції (що вимагатиме часу, терпіння та вміння).

Крім того, якщо припустити, що Україна вже пройшла важкий шлях євроінтеграції і приєдналася до Європейського Союзу (опускаючи ймовірну модифікацію самого ЄС), то можна стверджувати, що це значно підвищить роль та вагу «нової Європи» на противагу «старій», а також загострить проблеми між «корінною Європою» та «периферією». Обидві метаморфози не можуть не турбувати політиків та бізнесменів ЄС уже зараз, значною мірою визначаючи їхнє ставлення до тих або інших питань нашого співробітництва – від надання безвізового режиму до визнання «європейської перспективи» України.

Глибока європейська інтеграція

Шлях до провідних позицій у глобальній економіці лежить через насправді гостру конкуренцію за місце у високотехнологічних нішах або кластерах «долин» (мається на увазі аналогія із Силіконовою долиною) [28, с. 47]. «Долини» стають безумовними лідерами акумуляції талантів, виштовхуючи невдалих конкурентів у прилеглу «зону забезпечення» («зелений пояс» – «пояс комфорту»), у якому прийнятні умови життя створюються за рахунок обслуговування економік-лідерів.

Це – співвідношення та система конкуренції між країнами першого варіанту міжнародного розподілу праці, який базується на високих технологіях.

Другий і третій варіанти розподілу формують «жовтий пояс» – країни, що розвиваються: регіони

та держави, орієнтовані на забезпечення «кремнієвих» і «зелених» регіонів (ресурси, передусім людські, матеріали й компоненти виробництва).

Зона «жовтого поясу» підтримується в комфорті товарами «зеленого поясу», відтік талантів компенсується виробництвом та імпортом нових із найгірших зон. Стабільність у «жовтому поясі» підтримується національними культурами й урядами.

Навколо «жовтої» зони – «червона» («зона невизначеності», у якій зараз і перебуває Україна): *територія керованої нестабільності*, активного освоєння, руйнування національних («традиціоналістських») урядів, перетворення людського капіталу та ресурсів у «надплинні». Таланти переміщуються у вигляді робочих рук у «жовту» й «зелену» зони, у вигляді талантів – у «зелену» та «кремнієву» зони, ресурси (в максимально непереробленому вигляді) – у «жовту» і «зелену» зони (оскільки в «кремнієвій» працюють тільки з високорівневими компонентами і складними, упакованими в картриджі матеріалами).

Повертаючись до раніше висловленої реалістичної мети, слід поставити питання про шляхи виходу України до «зеленої» зони. Звісно, можна намагатися зробити це самотужки, винаходячи «велосипед» з кожного приводу.

З практичної точки зору це означає необхідність реіндустріалізації країни, причому на якісно більш високому рівні, ніж той, який було фактично втрачено протягом останніх 25 років. Заходи, які пропонуються для цього в рамках політики протекціонізму, не можуть забезпечити належний результат: не тільки тому, що «відродження» від закордонних конкурентів (і, відповідно, міжнародної конкуренції) апіорі не може привести до розвитку сучасних технологій (про що, власне, і йдеться), а й тому, що наша участь у міжнародній економічній системі (членство у ВТО, асоціація з ЄС, численні двосторонні ЗВТ, кредитна співпраця з МВФ тощо) накладає на Україну зобов'язання, що виключають можливість використання цього застарілого інструменту власної індустріалізації.

Тому в сучасних умовах можна говорити, швидше, про політику «економічного фаворитизму», тобто свідомого та аргументованого вибору дійсно пріоритетних напрямків економічно-промислового розвитку, для яких держава створює належні умови з точки зору підготовки кадрів,

забезпечення фундаментальних наукових досліджень, фінансової підтримки та супроводження виходу на світовий ринок засобами економічної дипломатії. Але навіть якби ми могли це робити, такий варіант потребував би дуже багато часу, якого в нас немає.

Розвиток подій, у т. ч. в глобальній економіці, відтворює ситуацію «забігу Чорної Королеви» з казки про Алісу у Задзеркаллі: нам потрібно бігти навіть для того, щоб хоч би встояти на місці. Щоб рухатися вперед – мусимо бігти вдвічі швидше. А для цього нам потрібна **інноваційна допомога та інтеграція до структур Європейського Союзу, оскільки іншого варіанту (інтеграції із США, Китаєм або Росією) практично не існує.**

У зв'язку з цією тезою доречно згадати т. зв. політичну трилему світової економіки турецького економіста Д. Родріка, в якій стверджується, що жодна держава в сучасних умовах на практиці не може забезпечити досягнення більш ніж двох із зазначених цілей: «глибокої економічної інтеграції», «збереження національного суверенітету» або «забезпечення демократичного ладу» [29, с. 200–201]. Отже, власне вибір комбінації «два з трьох», який найбільшою мірою відповідатиме національним інтересам і реальному розкладу політичних сил в країні, і становить суть тактичних кроків української влади та громадянського суспільства останніми роками. Вибір зроблено у вигляді відмови від швидкої інтеграції, яка гарантовано обмежувала б як суверенітет, так і демократію (приєднання до Євразійського союзу) на користь збереження демократії при поступовій інтеграції до Європейського Союзу, яка відсуває перспективи добровільного обмеження від суверенітету (унаслідок передачі певних державних функцій до Єврокомісії) на достатньо тривалий строк.

Таким чином, напрошується висновок, що **на сьогодні роль національної програми по суті виконує план заходів щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС**, адже стратегічно (за умови необхідності забезпечення переходу країни з розряду «ринків, що розвиваються», до категорії розвинених країн) Україна не має альтернативи подальшому соціально-економічному розвитку на основі функціональних та інституційних стандартів, прийнятих у країнах ОЕСР і, насамперед, країнах – членах ЄС. За великим рахунком, ідеться не лише про технічні стандарти, а точніше, зовсім не про них. Британський історик Н. Фергюсон (*N. Ferguson*) у своїй книзі

«Цивілізація. Захід і решта світу» виділяє шість чинників, які, на його думку, врешті-решт і забезпечили європейське лідерство у світі: система вільної конкуренції, розвиток науки, захищеність прав власності, досягнення медицини, високі стандарти споживання та позитивна трудова етика [30]. Згадуючи такі реалії українського сьогодення, як олігархічні монополії, рейдерство, «залишковий принцип» фінансування науки, освіти та медицини, можна зрозуміти реальний масштаб завдань, які Україна повинна виконати на шляху євроінтеграції.

Цей шлях не може вважатися простим, адже історичні фактори вказують на наявність в Україні певної «*цивілізаційної дихотомії*», тобто химерного поєднання римської та візантійської культурно-політичної спадщини, яка ускладнює процес нашої євроінтеграції, але жодним чином не суперечить їй, оскільки обидва елементи «*держави-химери*» (що за теорією російського вченого історика та етнографа Л. Гумільова є продуктом суміщення несумісних етносів, які належать до різних суперетнічних, цивілізаційних систем), зрештою, належать до європейської цивілізаційної традиції. І це так само, як і «географічне положення, характер зовнішньополітичних пріоритетів, а також соціокультурна самоідентифікація народу України рятує її від дуалізму в питанні про ставлення до євразійства як моделі суспільного розвитку. За своїми базовими характеристиками Україна належить до європейського цивілізаційного ареалу» [15]. Це помітно відрізняє нашу ситуацію від ситуації в Росії, де проблема цивілізаційного вибору полягає у наявності химерного поєднання візантійської та ординської спадщини, тобто уламків європейської та азійської цивілізацій, а це, якщо можна так сказати, химера значно вищого ступеня.

Можна сподіватися, що подоланню цієї дихотомії сприятиме також зміна тренду та швидкості європейської (у межах ЄС) інтеграції, маючи на увазі, ймовірно (внаслідок виходу Великої Британії із Союзу), гальмування процесів інституційної консолідації ЄС у напрямі перетворення його на *квазідержаву* («Сполучені Штати Європи») та посилення тенденції щодо «різношвидкісної інтеграції». У такому випадку **основою тактики євроінтеграції України може стати реальне поглиблення стосунків із країнами «Вишеградської четвірки» та Балто-Чорноморської дуги** (в останньому випадку до «четвірки» як потенційні партнери із *субінтеграції* долучаються Румунія, Болгарія і, можливо, Туреччина).

Такий шлях інтеграції до Європейського Союзу може бути зафіксований навіть в окремій угоді з Європейським Союзом (шлях до якої може відкрити прецедент ймовірного підписання угоди про особливі відносини між ЄС та Великою Британією).

Геополітична приналежність: доля у власних руках

А тепер звернімося до географії, тобто до географічного розподілу економічної потуги сучасного світу на «центри сили», до яких Україна могла б долучитися.

У цьому контексті слід згадати великі сподівання на країни Латинської Америки, яка пройшла низку «військових заколотів» та різних варіантів «армійської економіки» (Бразилія, Аргентина, Чилі), соціалістичних мрій (Бразилія, Нікарагуа, Чилі, Венесуела), неоліберальної практики (Аргентина, Чилі, Бразилія) і знову повернулася до «*індіанського соціалізму*» (маючи на увазі, що ще імперія інків мала централізовану, планову економіку).

Великі сподівання покладалися також на Африку — «континент, що спить», де очікувалося постколоніальне відродження. Втім, схоже, що після бурхливих подій останніх десятиліть минулого століття континент повернувся до передколоніальної точки розвитку і продовжуватиме розвиток звідти. Причому надій на високі темпи такого розвитку вже не висловлюють.

На сьогодні головний регіон сподівань — це Азія, особливо південно-східна її частина. Однак якщо ми поглянемо на останні статистичні дані, то побачимо, що Китай та Індія вже стикнулися з об'єктивними межами свого розвитку за старою моделлю: гальмування виробничих відносин, обумовлене архаїчною соціально-економічною структурою суспільства (значною часткою сільського господарства, патріархальними відносинами в провінційних регіонах, релігійним протистоянням); неадекватна політична система (псевдокомуністична — у Китаї та націоналістично-соціалістична — в Індії); низький рівень власної інноваційності та креативності.

За всіх захмарних обсягів виробництва та експорту, Китай — це все ж не «майстерня світу»,

а радше «складальний цех». (На Китай припадають нині лише 15 % доданої вартості світового виробництва, тоді як на США – 25 %, а на країни ЄС – 20 %.) «Китайське диво» побудоване на західних технологіях і західному споживанні. За таких умов можна стверджувати, що Китай не стане лідером глобальної економіки, залишаючись у межах власної цивілізації та існуючої політико-економічної моделі.

Навряд чи можна сподіватись і на подальший «переможний марш» індійської економіки, якій, крім згаданих вище, належить вирішити проблему забезпечення власного населення продуктами харчування на рівні, гідному демократичної держави.

На сьогодні немає ясності щодо того, як Росія вилікується від «голландської хвороби» та забезпечить модернізацію власної економіки (оскільки різні «сколковські проекти» є лише «осколками» радянського типу мислення, згідно з яким для вирішення будь-якої проблеми достатньо прийняти рішення «на самісінькій горі» і підготувати відповідний план заходів). Крім того, Росія може «надірватися», намагаючись реалізувати Євразійський проект, досягнення політичних цілей якого (фактична реставрація Радянського Союзу за «доктриною Путіна») вимагатиме надзвичайних економічних зусиль, порівнянних з витратами на «гонку озброєнь», яку СРСР свого часу програв.

Отож, залишаються країни т. зв. золотого мільярда? Втім, навряд чи можна серйозно обговорювати такий варіант: ця концепція, яка насправді є більш-менш вдалим винаходом російських політологів, практично не входить до дискурсу серйозних економістів-міжнародників поза межами СНД. Достатньо звернути увагу хоча б на те, що мешканці нью-йоркського Гарлема або грецькі фермери мають менший стосунок до «золотого мільярда», ніж справжні мільярдери, які фігурують у переліку «Форбс», представляючи такі країни, як Беліз, В'єтнам, Венесуела, Індонезію, Таїланд та навіть хоча б і Китай, Індію, Росію або Україну. Радше можна говорити про те, що справжній «золотий мільярд» – це приблизно 1,2 млрд осіб, які в усьому світі зараховуються до т. зв. середнього класу.

Навіть приймаючи географію прихильників неомарксистської концепції «світ-системи», не можна не зауважити, що, крім США, ЄС та Японії, до «золотого переліку» «напрошуються»

Сінгапур, Гонконг, ОАЕ, Південна Корея, та ж таки Південно-Африканська Республіка... Тобто **«географія золотого мільярда» досить динамічна, і «відкриті двері» сприяють реальній конкуренції між різними країнами, залишаючи їм можливість на власний варіант економічного дива.**

У зв'язку з цим варто згадати слова американського бізнесмена Дж. Роджерса (партнера Дж. Сороса у створенні інвестфонду «Квантум»), який нещодавно на відкритій лекції для студентів Київської школи економіки нагадав: у XIX ст. Сполучені Штати Америки мали купу проблем, таких як рабство, масове ігнорування закону на «дикому Заході», слабку банківську систему, відсутність великого торговельного флоту тощо, а в XX ст. США стали економічним і політичним лідером.

Статус регіональної морської держави

Продовжуючи розгляд міжцивілізаційних відносин під географічним кутом зору, хотілося б звернути увагу на відому концепцію «географічного стрижня історії» [31] щодо історичного суперництва морських та сухопутних цивілізацій, відповідно до якої в географічному центрі земного суходолу знаходиться «серцевинна земля» (*Heartland*), або «осьовий ареал» (*pivot area*), з центру якого постійно спостерігається тиск т. зв. розбійників суші (*robbers of the steppe*) – суспільства, які мають авторитарний, ієрархічний, недемократичний та неторговельний характер. Вони постійно загрожують безпеці країн внутрішнього або «граничного півмісяця» – поясу, який збігається з береговими просторами Євразійського континенту і є зоною інтенсивного розвитку цивілізації.

Зона «внутрішнього півмісяця» (до якої належить і Україна) розташована між двома цивілізаційно-географічними імпульсами, що спонукає нас ще раз повернутися до тези про «цивілізаційну дихотомію». Як бачимо, вона посилюється внаслідок не тільки історичного досвіду, а й географічного розташування, враховуючи яке, Україна одночасно належить до Центральноєвропейського, Чорноморського та Східноєвропейського регіонів і виконує важливу інтегративну функцію – як у кожному із зазначених регіонів, так і на європейському субконтиненті загалом.

Продовжуючи цю тему, логічно звернутися до відомої концепції «чорноморської конфедерації» та, зокрема, «Чорноморської доктрини» Ю. Липи, у рамках якої Україна розглядається як «чорноморське склепіння» на місці сходження різних регіонів і навіть цивілізацій. Дуже важливо нагадати, що Липа називав Білорусь ключем до українського геополітичного склепіння, який має таке саме значення для територіальної незалежності України, як Крим (Таврида) – для її морської незалежності [32, с. 9]. Вважаючи Білорусь надбудовою, а Туреччину – основою «чорноморського склепіння», він підкреслював велике (життєво важливе) значення підтримання добрих стосунків з цими країнами. Одночасно Ю. Липа звертав увагу на політичну неорганізованість та економічну відсталість, які, власне, і перетворюють Україну на колоніальний простір для чужинців. І цією думкою він, по суті, закладав ідею геополітичної модернізації як України, так і інших чорноморських держав [33, с. 484–485].

Унікальне географічне розташування обумовлює вихід власних інтересів України за межі двосторонніх відносин з сусідніми державами, піднімаючи їх на загальноцивілізаційний, глобальний рівень. Унаслідок цього **глобалізація відіграє суттєву роль у визначенні основних положень морської доктрини та стратегії розвитку морської економіки України**, а Україна має достатній потенціал для того, щоб перетворитися на справжню морську державу (що, звісно, передбачає серйозне ставлення до питань відновлення морського флоту та кораблебудування) й отримувати політичні та економічні переваги від участі в процесі глобалізації. Цей другий компонент «місцеутворення» в глобальній економіці не тільки не суперечить євроінтеграційному напрямку, а й може викликати синергетичний ефект. Європейський Союз повинен вважатися стратегічним партнером у справах розвитку морського господарства в акваторіях Середземного та Балтійського морів, які розглядаються як логічне продовження транспортних комунікацій, що розпочинаються в Чорноморському регіоні і забезпечують Україні вихід до країн Південної Європи – Північної Африки та Північної Європи.

У перспективі це може забезпечити Україні гідне місце не тільки в проекті Великого морського шовкового шляху (який досить активно розвивається Китаєм та його партнерами), а й стати «сполучною ланкою» двох мегаблоків у майбутній архітектурі глобального ринку – трансатлантичного та транстихоокеанського, розбудова яких триває саме зараз.

Впливова українська діаспора

Помітне місце в глобальній економічній системі не може бути забезпечене без глобальної присутності, тому що глобалізація характеризується, серед іншого, і значними потоками міграції. Для нашої країни це досить важливо, оскільки загальна чисельність «діаспори» – тобто осіб, які вважають себе етнічними українцями, але проживають за межами України, – оцінюється в 10–15 млн. У принципі це досить високий показник, навіть якщо порівняти його з чисельністю китайської діаспори, яка оцінюється в межах 35–57 млн осіб, або індійської – 20 млн осіб [34]. «За власними твердженнями, сама українська діаспора досить чисельна, та за організаційним життям, кількістю громадських організацій є *другою у світі*» [35].

Вплив української громади за кордоном розподіляється між двома її компонентами – діаспорою, або *старою громадою*, яка сформувалася, головним чином, у період до проголошення незалежності, переважно – до середини минулого століття; та *трудовами мігрантами*, тобто особами, котрі виїхали на тимчасове проживання та працевлаштування за кордоном (включаючи тих із них, хто згодом отримав право на постійне проживання в інших країнах).

До початку міграційної кризи Україна займала перше місце в Європі за кількістю як емігрантів, так й іммігрантів. Але «другим номером» за обома показниками, з відривом у 10–15 %, йшла Німеччина [36, с. 40] – одна з найбільш благополучних країн Європи, справжній «економічний двигун» ЄС. Уже один цей факт дозволяє говорити про те, що еміграція власного населення – не обов'язково свідчення негараздів у країні, так само як наплив іммігрантів – ще не доказ добре налаштованого життя. Усе набагато складніше, адже за своєю сутністю сучасна трудова міграція значною мірою є глобальним еквівалентом сьогочасного масового переміщення сільського населення в міста в процесі індустріалізації окремих країн.

Отже, з одного боку, країна може припинити вплив власних трудових ресурсів і навіть залучати трудові ресурси інших країн шляхом новітньої індустріалізації на основі розвитку високотехнологічних галузей (це стосується «кластерів долин» та «зеленого поясу»); з іншого – вона може використовувати свою національну громаду за кордоном як зовнішній фактор свого розвитку.

Що стосується *діаспори*, то українська влада вже традиційно намагається використовувати її політико-економічні можливості залежно від ступеня власного національно-державницького спрямування. Цей напрямок у вересні 2016 р. було закріплено у Меморандумі про співпрацю між Кабінетом Міністрів України та Світовим конгресом українців. Втім, для нас у даному випадку важливо, що міграцію в сучасному світі слід розглядати не тільки як постійне та всеосяжне явище, а й як важливий фактор формування нового світового порядку. Існуюча державна політика в галузі підтримки трудових мігрантів полягає головним чином у підписанні відповідних угод з урядами країн, в яких нові українські громади виникли внаслідок різних факторів, не пов'язаних з пріоритетними державними інтересами України. Проте логічно було визначити пріоритетні напрями міграції (доки «фактори виштовхування» об'єктивно існують) та створити сприятливі умови її спрямування у такі пріоритетні країни та регіони.

У цьому сенсі достатньо згадати ту роль, яку відіграють, наприклад, китайські громади в процесі економічної експансії Китаю до країн Південно-Східної Азії або Африки. Наше «домашнє завдання» полягає в тому, щоб **перетворити фактор внутрішньої слабкості (масштабна трудова еміграція) на фактор зовнішньої сили (велика закордонна громада)**. Але для цього потрібні якісні зміни закордонної громади українців, особливо перетворення «останньої хвилі» трудової еміграції із *«заробітчан»* на *«експатів»*, тобто значне зменшення серед українців за кордоном частки тих, хто виконує низькокваліфіковану роботу (яка, як правило, не відповідає їхній професійній освіті та досвіду), натомість збільшення висококваліфікованих спеціалістів та самозайнятих осіб (бізнесменів, представників творчих професій тощо). Цей процес уже відбувається внаслідок дії цілої низки факторів, серед яких основними є поступове пристосування українців до юридичних та економічних умов діяльності на ринках інших країн, доотримання необхідних ділових навичок та професійної освіти, напрацювання позитивного іміджу в очах потенційних роботодавців, досягнення між Україною та іншими країнами (насамперед ЄС) відповідних політичних домовленостей щодо статусу українських трудових мігрантів тощо.

Водночас українська влада повинна не лише із задоволенням споглядати економічні успіхи

української громади за кордоном, а й забезпечувати солідну підтримку її ділової активності. Для цього не зайвим було б створення спеціального механізму приватно-державного партнерства за кордоном, який би передбачав фінансово-кредитну підтримку (у т. ч. через українські банки за кордоном, іноземні банки, які мають свої дочірні установи в Україні та, врешті-решт, Агентство кредитування експорту – якщо і коли воно нарешті буде створене), залучення українців за кордоном до роботи в представництвах та філіях українських компаній та інші заходи, спрямовані на підвищення «лобістської ваги» української громади.

Стратегічною метою роботи в цьому напрямку повинно стати сприяння якісному зростанню економічного рівня української громади в інших країнах, який би забезпечив можливість дієвого впливу на:

- розвитку двосторонніх торговельно-економічних та інвестиційних відносин;
- розширення ділових взаємин між окремими регіонами обох країн, великими, а також малими та середніми підприємствами;
- створення позитивного іміджу України та її економічної системи;
- ставлення ділових асоціацій та союзів до питань двостороннього співробітництва;
- прийняття рішень щодо двостороннього економічного співробітництва офіційними установами відповідної країни.

Висновки

Резюмуючи сказане вище, зазначимо, що, враховуючи геополітичні та гео економічні фактори, Україна впевнено може претендувати на помітне місце в сучасній системі глобальної економіки, яке характеризується трьома основними складовими частинами стратегії її економічного розвитку, а саме: європейським вектором інтеграції до світової економіки, статусом регіональної морської держави та наявністю політично та економічно впливової української громади за кордоном. Ця «тріада» – не плід лише «кабінетних досліджень» або суто «академічних міркувань», вона відображає підхід, який викристалізувався за чверть сторіччя практики економічного розвитку держави і в принципі знаходить своє втілення в діях сучасної влади. **Бажано лише, щоб ці напрями сприймалися не як одні з багатьох можливих, а як дійсно осмислені та пріоритетні.**

Список використаних джерел

1. В Україні немає зовнішньополітичної стратегії, – Гопко // Стіна, 12.09.2016. – URL : <http://www.stina.in.ua/v-ukrayini-nemaє-zovnishnopolitichnoyi-strategiyi-gopko/>
2. Фомин А. Камо грядеши, Украина? // Свободная мысль. – 2012. – № 5–6. – С. 71–79.
3. Антонович И.И. Quo vadis, Украина? // Пространство и Время. – 2014. – № 2 (16). – 25–33.
4. Mikloš I. Quo vadis, Ukraine? Is there a chance for success? Quo vadis, Ukraino? Czy istnieje szansa na sukces? // mBank – CASE Seminar Proceedings, No. 139 / Zeszyty mBank – CASE, № 139. – 26 p.
5. Fischer S., Puglisi R., Wolczuk K., Wolowski P. Ukraine : Quo Vadis? // Chaillot Papier, 2008. – № 108. – Febr., 14. – 150 p.
6. Van Loan, P. Quo Vadis, Ukraine? [Електронний ресурс] // Center for US – Ukrainian Relations. – Режим доступу : http://usukrainianrelations.org/index.php?option=com_content&task=view&id=328&Itemid=169
7. Салыга Т. Камо грядеши, Украина? // День. – 2014. – 26 сент.
8. Лавриненко І. Економіка незалежної України: надія на розвиток ще є [Електронний ресурс] // Ракурс. – 2013. – 24 серп. – Режим доступу : <http://ua.gacurs.ua/333-ekonomika-nezaleznoyi-ukrayiny-nadiya-na-rozvytok-sche-ie>
9. Господарський розвиток України в 50–80-ті роки [Електронний ресурс] / Тимочко Н.О., Пучко О.А., Рудомьоткіна Л.М. та ін. // Економічна історія : Лекції. – К. : КНЕУ, 2000. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/33700/>
10. Бекешкина И. Quo vadis, Украина? // Новое время. – 2016. – 26 авг.
11. Камо грядеши, Украина? [Електронний ресурс] // Диалог. – Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page1.html>
12. Антонов-Овсеенко А. Проект Украина. Три войны России с Украиной. – М. : Фолио, 2016. – 346 с.
13. Томбінський : Україні потрібна політична стратегія для імплементації УА з ЄС [Електронний ресурс] // РБК-Україна. – 2016. – 20 трав. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/ukr/news/tombinskiy-ukraine-nuzhna-politicheskaya-1463743305.html>
14. Rumelt R.P. Good Strategy, Bad Strategy: The Difference and Why It Matters. – London : Profile Books Ltd, 2011. – 321 p.
15. Шергін С. Геополітична ідентичність України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] // Освіта регіону. – 2010. – № 2. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/234>
16. Kemp P. The Cosmopolitan Foundation of International Law, pp.143–156 / In: The Idea of Kosmopolis History, philosophy and politics of world citizenship. Ed. by Rebecka Lettevall and My Klockar Linder. – Södertörns högskola. – 2008. – 181 pp.
17. Citizen of the World. – N. Y. : Prometheus Books, 2011. – 235 p.
18. Соловьев А.И. Российский элитогенез : универсальное и специфическое // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. – 2010. – № 3. – Т. 3. – С. 99–112.
19. Clinton H. Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/july/126071.htm> (15.07.2009).
20. Leading Through Civilian Power [Електронний ресурс] // The First Quadrennial Diplomacy and Development Review. – Washington : U. S. Department of State, U. S. Agency for International Development, 2010. – P. 48. – Режим доступу : <http://www.state.gov/documents/organization/153108.pdf>
21. Hesse H. Das Glasperlenspiel. – Berlin : Suhrkamp Verlag, 1971. – 608 p.
22. Naas R. World Order 2.0. // Foreign Affairs, Jan/Febr 2017. – Pp. 2–9.
23. Bohl R. The World is Much Better off than it Feels [Електронний ресурс] // Geopolitics Made Super. – Режим доступу : <https://geopoliticsmadesuper.com/2016/07/27/the-world-is-much-better-off-than-it-feels/> (27.07.2016).
24. Mirabeau V. L'ami des hommes, ou Traité de la population. – Paris : Guillaumin et Cie, Editeurs, 1883. – 589 p.
25. Нидэм Д. Предвестники современной науки // Курьер ЮНЕСКО. – 1988. – Ноябрь. – С. 7.
26. Needham J. The Grand Titration: Science and Society in East and West. – London, 1972. – 333 p.
27. Чугров С.В. Существует ли незападная политология? («Политическая теория» Т. Иноугти) // Полис. Политические исследования. – 2016. – № 4. – С. 182–191.
28. Кузнецов В. Трансформации глобального сообщества при переходе к новому укладу // Вызов 2035 / И. Р. Агамирзян и др. ; сост. В. В. Буров. – М. : Олимп-Бизнес, 2016. – С. 42–65.
29. Rodrik D. The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy. – W. W. : Norton & Company, 2011. – 288 p.
30. Ferguson N. Civilization: The West and the Rest. – L. : The Penguin Press, 2011. – 402 p.
31. Mackinder H.J. The geographical pivot of history (1904) // The Geographical Journal. – Vol. 170. – 2004. – № 4, December. – Pp. 298–321.

32. Липа Ю. Чорноморська доктрина. – Український Чорноморський Інститут : Варшава, 1940. – 124 с.
33. Баран В.В. Юрій Липа : Проект геополітичної модернізації України // Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Наук. записки. Вип 6 (56). –2011. – С. 483–492.
34. World Migration 2010 : Costs and Benefits of International Migration та Working in China // China Daily. – 2002. – Apr. 8.
35. Сидоренко Ю. Проблеми української діаспори [Електронний ресурс] // Українська правда. 2010. – 19 берез. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/03/19/4866215/>
36. Марков І. Сучасна трудова міграція українців в Європі: підсумки комплексного дослідження української трудової міграції до країн ЄС та Російської Федерації // Новітня еміграція: проблеми соціального та національного сирітства. – Львів, 2010. – С. 39–41.

References

1. V Ukraini nemaie zovnishniopolitychnoi stratehii – Hopko [There Is No Foreign Policy Strategy in Ukraine – Hopko]. *Stina – The Wall*. (2016, Sep. 12). *stina.in.ua*. Retrieved from <http://www.stina.in.ua/v-ukrayini-nemaye-zovnishniopolitichnoyi-strategiyi-gopko/> [in Ukrainian].
2. Fomin, A. (2012). Kamo hriadeshi, Ukraina? [Quo vadis, Ukraine?]. *Svobodnaja mysl – Free thought*, 5–6, 7–79 [in Russian].
3. Antonovich, I. (2014). Quo vadis, Ukraina? [Quo vadis, Ukraine?]. *Prostranstvo i vremia – Space and time*, 2 (16), 25–33 [in Russian].
4. Mikloš, I. Quo vadis, Ukraino? Czy istnieje szansa na sukces? [Quo vadis, Ukraine? Is there a chance for success?]. (n.d.) *mBank – CASE Seminar Proceedings*, 139 – *Zeszyty mBank – CASE*, No 139, 26 p. [in Polish].
5. Fischer, S., Puglisi, R., Wolczuk, K., & Wolowski, P. (2008). Ukraine: quo vadis? *Chaillot Papier*, 108. [in English].
6. Van Loan, P. Quo Vadis, Ukraine. Center for US – Ukrainian Relations. (n.d.). *usukrainianrelations.org*. Retrieved from http://usukrainianrelations.org/index.php?option=com_content&task=view&id=328&Itemid=169 [in English].
7. Salyha, T. (2014, Sep. 26). Kamo hriadeshi, Ukraina? [Quo vadis, Ukraine?]. *Den – The Day* [in Ukrainian].
8. Lavrynenko, I. (2013). Ekonomika nezaleznoi Ukrainy: nadiya na rozvytok shche ye [The Economy of the Independent Ukraine : a hope still exist]. *Rakurs – Rakurs*. (2013, Aug. 08). *ua.racurs.ua*. Retrieved from <http://ua.racurs.ua/333-ekonomika-nezaleznoyi-ukrayiny-nadiya-na-rozvytok-sche-ie> [in Ukrainian].
9. Tymochko, N.O., Puchko, O.A., & Rudomiotkina, L.M. et al. (Eds). (2000). *Gospodarskyi rozvytok Ukrainy v 50–80-ti roky [The Economic Development of Ukraine in 1950–80]*. In: *Ekonomichna istoria : lectsii – The Economic History : Lectures*. Kyiv: KNUe. *buklib.net*. Retrieved from <http://buklib.net/books/33700/> [in Ukrainian].
10. Bekeshkina, I. (2016, Aug. 26). Quo vadis, Ukraina? [Quo vadis, Ukraine?]. *Novoe vremia – The New Time* [in Russian].
11. Kamo hriadeshi, Ukraina? [Quo vadis, Ukraine?]. *Dialog – Dialog*. (n.d.). *dialogs.org.ua*. Retrieved from <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page1.html> [in Russian].
12. Antonov-Ovseenko, A. (2016). *Proekt Ukraina. Tri vojni Rossii s Ukrainoj [Ukraine – Project. Three Russia's Wars against Ukraine]*. Moscow: Folio [in Russian].
13. Tombinsky : Ukraini potrebna politychna stratehiia dlia implementatsii YuA z YeS [Tombinsky : Ukraine Needs the Political Strategy for Implementation of UA with EU] (2016, May 20). *RBK-Ukraina – RBK-Ukraine*. (20.05.2016). *www.rbc.ua*. Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/news/tombinskiy-ukraine-nuzhna-politicheskaya-1463743305.html> [in Ukrainian].
14. Rumelt, R.P. (2011). *Good Strategy, Bad Strategy : The Difference and Why It Matters*. London: Profile Books Ltd [in English].
15. Sherhin, S. (2010). Geopolitychna identychnist Ukrainy v umovakh globalizatsii [The Geopolitical Identity of Ukraine in Globalization Framework]. *Osvita regionu – Education of region*, 2. *social-science.com.ua*. Retrieved from <http://social-science.com.ua/article/234> [in Ukrainian].
16. Kemp, P. (2008). The Cosmopolitan Foundation of International Law. In : Lettevall, R. & Linder, M.K. (Eds). *The Idea of Kosmopolis History, philosophy and politics of world citizenship*. Södertörns högskola, Pp. 143–156 [in English].
17. Citizen of the World. (2011). N. Y.: Prometheus Books [in English].
18. Solovjev, A.I. (2010). Rossijskij elitogenez : universalnoe i spetsificheskoe [The Russian Elitogenesis : Universal and Specific ones]. *Problemnij analiz i gosudarstvenno-upravlencheskoe proektirovanie – Problems' Analyses and State Governance Projecting*, Vol. 3, pp. 99–112 [in Russian].
19. Clinton, H. (2009). Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. (2009, Jul. 15). *state.gov*. Retrieved from <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/july/126071.htm> [in English].

20. Leading Through Civilian Power. (2010). The First Quadrennial Diplomacy and Development Review. Washington: U. S. Department of State, U. S. Agency for International Development. P. 48. (n.d.). *state.gov*. Retrieved from <http://www.state.gov/documents/organization/153108.pdf> [in English].
21. Hesse, H. (1971). *Das Glasperlenspiel*. Berlin: Suhrkamp Verlag [in German].
22. Haas, R. (2017, Jan./Feb.). World Order 2.0. *Foreign Affairs*, pp. 2–9 [in English].
23. Bohl, R. (2016). The World Is Much Better Off Than It Feels. *Geopolitics Made Super*. (2016, Jul. 27). *geopoliticsmadesuper.com*. Retrieved from <https://geopoliticsmadesuper.com/2016/07/27/the-world-is-much-better-off-than-it-feels/> [in English].
24. Mirabeau, V. (1883). *L'ami des hommes, ou Traité de la population*. Paris : Guillaumin et Cie, Editeurs [in French].
25. Nidem, J. (1988, Nov.). Predvestniki sovremennoi nauki [Precursors of modern science]. *Kourier UNESCO – The UNESCO Courier*, P. 7 [in Russian].
26. Needham, J. (1972). *The Grand Titration : Science and Society in East and West*. London: (n.p.) [in English].
27. Chugrov, S.V. (2016). Sushchestvuet li nezapadnaia politologia? («Politicheskaiia teoria» T. Inoguti) [Does It Exist a Non-Western Politology?] *Polis. Politicheskie issledovaniia – Polis. The Political Studies*, 4, 182–191 [in Russian].
28. Kuznetsov, V. (2016). Transformatsii globalnogo soobshtchestva pri perekhode k novomu ukkladu [The Global Society Transformation In Cross-Over to the New Way of Life] In : *Agamirzian, I.P. et al. Vyzov 2035 [Challenge, 2035]*. Moscow: Olimp-Bussines, pp. 42–65 [in Russian].
29. Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy*. W. W.: Norton & Company [in English].
30. Ferguson, N. (2011). *Civilization : The West and the Rest*. London: The Penguin Press [in English].
31. Mackinder, H.J. (2004). The geographical pivot of history (1904). *The Geographical Journal*, Vol. 170, Dec. 4, pp. 298–321 [in English].
32. Lypa, Yu. (1940). *Chornomorska doctryna [The Black Sea Doctrine]*. Warsaw, (n.p.). [in Ukrainian].
33. Baran, V.V. (2011). Yuriy Lypa. *Institut polytychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Naukovi zapysky – Institute for Political and Ethnosocial Studies after I. F. Kuras, NAS, Ukraine, Scientific Notes*, 6 (56), 483–492 [in Ukrainian].
34. World Migration 2010: Costs and Benefits of International Migration ta Working in China (2002, Apr. 08). *China Daily* [in English].
35. Sydorenko, Yu. (2010, March 19). Problemy ukrainskoi diaspori [The Ukrainian Diaspora's Problems]. *Ukrainska pravda – Ukrainian truth*. (2010, March 19). *pravda.com.ua*. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/03/19/4866215/> [in Ukrainian].
36. Markov, I. (2010). Suchasna trudova mihratsia ukrainsiv v Yevropi: pidsumky kompleksnoho doslidzhennia ukrainskoi trudovoi mihratsii do krain YeS ta Rosiiskoi Federatsii [The Modern Labour Migration of Ukrainians in Europe: resume of the comprehensive study of the Ukrainian Labour Migration to the EU and the Russian Federation]. In : *Novitnia mihratsia: problemy sotsialnoho ta natsionalnoho syritstva – The Modern Migration: problems of the social and national orphanhood*. Lviv: (n.p.). [in Ukrainian].